

CONCHISTADORII PRIN OCHII AZTECILOR

Antologie de texte indigene

Ediție îngrijită de Miguel León-Portilla

Traducere din limba engleză de Anca Irina Ionescu

Prefață de Marius Chivu

- Tonalpohualli, 36
 Toxcatl (sărbătoarea de), 106, 194
 Tzihuacpopocatzin, 89, 166
 Tzilacatzin (mare războinic),
 135–137, 139

 V
 Velazques, Diego de, 106

 X
 Xalapan, 194
 Xaltipac, 195
 Xaltocan, 177
 Xicotepec (Villa Juárez), 196
 Xochimilco, 29, 141, 143, 159,
 166, 169
 Xochitl, 28, 173

 Xocotitlan, 139, 140
 Xoloco (San Antonio Abad), 99,
 129, 134, 151, 167

 Y
 Yacacolco, 141, 143, 145, 146,
 168, 170
 Yacotzin (mama prințului Ixtlil-
 xochitl), 93, 96, 97
 Yancuic Tlahtolli (Cuvinte noi),
 203
 Yaqui, 199
 Yucatán, 18, 63, 199, 210, 212

 Z
 Zacatla, 170
 Zapata, 199, 200, 202, 203

Cuprins

<i>Prefață</i> de Marius Chivu.....	5
<i>Introducere</i>	11
Capitolul 1 — <i>Semne prevestitoare ale venirii spaniolilor</i>	41
Capitolul 2 — <i>Primele știri despre sosirea spaniolilor</i> ...	51
Capitolul 3 — <i>Călătoriile solilor</i>	59
Capitolul 4 — <i>Spaima și apatia lui Montezuma</i>	70
Capitolul 5 — <i>Spaniolii ajung în Tlaxcala și Cholula</i> ..	75
Capitolul 6 — <i>Darurile de aur: își face apariția zeul Tezcatlipoca</i>	88
Capitolul 7 — <i>Spaniolii sunt bineveniți în Tezcoco</i>	93
Capitolul 8 — <i>Spaniolii sosesc la Tenochtitlán</i>	99
Capitolul 9 — <i>Masacrul de la Templul Principal din timpul sărbătorii Toxcatl</i>	106
Capitolul 10 — <i>Noaptea cea Tristă</i>	118
Capitolul 11 — <i>Asediul din Tenochtitlán</i>	126
Capitolul 12 — <i>Raidurile spaniole în orașul asediat</i>	138
Capitolul 13 — <i>Tenochtitlán se predă</i>	149
Capitolul 14 — <i>Povestea Conchistei relatată de autorii anonimi din Tlatelolco</i>	161

Capitolul 15 — <i>Elegii despre căderea orașului</i>	179
Capitolul 16 — <i>Urmările</i>	184
<i>Anexă</i>	209
<i>Bibliografie selectivă</i>	219
<i>Index</i>	227

Titlu	Autor	Preț
21 august 1968. Apoteoză lui Ceaușescu	Lavinia Betea, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu	37,50
Abandonatji. Destinul unor tineri americani în Rusia lui Stalin	Tim Tzouliadis	39,90
Adolf Hitler. O viață în imagini	Maria J. Martinez Rubio	39,90
Antoniou și Cleopatra. Adevărul din spatele celei mai frumoase povești de dragoste din lumea antică	Diana Preston	37,50
Asasinarea arhiducelui	Greg King, Sue Woolmans	42,50
Atlas istoric DUBY. Toată istoria lumii în 300 de hărți		44,90
Attila Hunul. Teroarea barbară și prăbușirea Imperiului Roman	Christopher Kelly	34,90
Balkanii. O istorie despre diversitate și armonie	Andrew Baruch Wachtel	27,50
Beria. Mâna dreaptă a lui Stalin	Any Knight	39,90
Călătoria prin Eldorado. Zece ani de lagăre sovietice	Nikolai Vasilievici Sablin	37,50
Călăul lui Hitler. Viața lui Heydrich	Robert Gerwarth	39,90
Când Hitler a luat cocaină și Lenin și-a pierdut creierul	Giles Milton	32,50
CIA și asasinarea celor doi Kennedy	Patrick Nolan	34,90
CIA. Războiul secret împotriva terorismului	Mark Mazzetti	34,90
Confesiunile unui fost islamist	Maajid Nawaz	34,90
Conversații cu Regele Mihai	Stelian Tănase	44,90
Conversații cu Stalin	Milovan Djilas	19,90
Coreea de Nord. Între fascinație și teroare	Loretta Napoleoni	27,50
Crimeea și noul imperiu rus	Agnia Grigas	39,90
Cu Hitler până la sfârșit. Memoriile ordonanței lui Hitler	Heinz Linge	29,99
De la SSI la SIE	Florian Banu	39,90
Destin în bătaia vântului. Jurnal	Evghenia Ghinzburg	34,90
Destin deturnat. O istorie a lumii prin ochii Islamului	Tamim Ansary	39,90
Dezastrul de la Cernobil	Svetlana Aleksievici	33,62
Dispărută în Moscova	Marguerite Harrison	34,90
Două surori. Din Norvegia în jihadul din Siria	Åsne Seierstad	39,90
Dragoste și revoluție	Florin Țurcanu, Enis Tulça	27,50
Drumul din Kolîma. Călătorie pe urmele Gulagului	Nicolas Wërth	24,90
Duduia. Scrisori din exil ale Elenei Lupescu	Diana Mandache	34,90
Ecaterina cea Mare	Henri Troyat	34,90
Edit von Coler. Agentă nazistă la București	Jacques Picard	10,00
Ekaterinburg. Ultimele zile ale Romanovilor	Helen Rappaport	34,90
El Narco. Cartelurile de droguri din Mexic	Ioan Grillo	34,90
Evadare din lagărul 14. Incredibila odisee a unui om din Coreea de Nord până în lumea liberă	Blaine Harden	27,50
Evita. Viața secretă a Evei Perón	Nicholas Fraser, Marysa Navarro	29,90
Fiica lui Stalin – Viața extraordinară a Svetlanei Alilueva	Rosemary Sullivan	39,90
Genghis-han și nașterea lumii moderne	Jack Weatherford	39,90

Introducere

La 8 noiembrie 1519, conchistadorii spanioli au intrat pentru prima dată în marea cetate Mexico, metropola pe care aztecii o ridicaseră pe o insulă de pe un lac. Don Hernando Cortés, care era însoțit de 600 de spanioli și un număr important de aliați localnici, a văzut, în sfârșit, cu propriii ochi templele și palatele despre care auzise povestindu-se atât de multe lucruri minunate. Spaniolii veneau dinspre Tlalpan, din sudul orașului, pe unul dintre digurile late ce legau insula de continent. Când ajunseseră în localitatea cunoscută sub numele de Xoloco, fuseseră întâmpinați de ultimul descendent al familiei Motecuhzomas¹, care venise să le spună bun venit, crezând că oamenii albi trebuie să fie Quetzalcoatl, alături de ceilalți zei, care se întorceau pe apele cunoscute astăzi drept Golful Mexic. În felul acesta, Cortés și oamenii lui au intrat în cetate nu numai ca oaspeți, dar ca niște zei care se întorceau acasă. Era prima întâlnire directă între una dintre cele mai extraordinare culturi precolumbiene și străinii care aveau s-o distrugă în cele din urmă.

Cortés a debarcat pe coasta de la Veracruz în Vinerea Mare, în ziua de 22 aprilie 1519; capitala aztecă i s-a predat la

¹ Spaniolii i-au ortografiat numele Montezuma. Astăzi, în Mexic, se scrie, de regulă, Moctezuma.

13 august 1521. Evenimentele care au avut loc între aceste două date au fost relatate în numeroase cronici și în alte scrieri, dintre care cele mai cunoscute sunt scrisorile trimise de Cortés regelui Carol al V-lea și *Istoria adevărată a cuceririi Noii Spanii* de Bernal Díaz del Castillo. Aceste două lucrări, alături de alte câteva scrise tot de spanioli, au rămas, până în prezent, aproape singurele surse pe baza cărora istoricii au studiat una dintre cele mai mari civilizații precolumbiene din America. Dar ele prezintă numai unul din punctele de vedere ale istoriei, respectiv cel al cuceritorilor. Din diverse motive – poate dispreț – istoricii nu au luat în considerare faptul că aceștia și-ar fi putut prezenta propria versiune în limba lor. Cartea de față este prima care oferă o selecție din relatările indigene, unele dintre ele datând încă din 1528, adică cu doar șapte ani după căderea cetății. Aceste scrieri alcătuiesc o scurtă istorie a Conchistei, așa cum a fost relatată de victime și includ unele pasaje scrise de preoți și de cărturari nativi, care au reușit să supraviețuiască persecuțiilor și omorurilor care au marcat sfârșitul luptei. Manuscrisele din care le-am extras au fost păstrate în mai multe biblioteci: printre cele mai importante se numără Biblioteca Națională din Paris, Biblioteca Laurenziana din Florența și Biblioteca Muzeului Național de Antropologie din Ciudad de México.

Relatările indienilor referitoare la Conchistă conțin multe pasaje de un dramatism egal cu cel al marilor poeme epice. La fel cum Homer, povestind în *Iliada* căderea Troiei, a înfățișat scene de cel mai puternic și tragic realism, și scriitorii nativi din Mexic, maeștri ai cernelii negre și roșii¹, au evocat

¹ În simbolismul nahuatl, alăturarea acestor două culori însemna înțelepciune.

momentele cele mai dramatice ale Conchistei. Unele fragmente din documentele prezentate în cartea de față o vor demonstra cu mare claritate.

Cronicarii indieni descriu începutul cumplutului măcel săvârșit de Pedro de Alvarado în curtea templului din Tenochtitlán. După ce menționează că s-au executat primele ritualuri ale fiestei – o fiesta în care „cântecul era legat de cântec” – ei povestesc cum au intrat spaniolii în curtea sacră:

Au năvălit printre dansatori, forțându-i să se retragă acolo unde băteau tobele. L-au atacat pe omul care bătea toba și i-au tăiat brațele. I-au retezat capul și acesta s-a rostogolit pe caldarâm.

I-au atacat pe cei care sărbătoreau, i-au înjunghiat, au înfipt sulile în ei, i-au lovit cu spadele. Pe unii i-au atacat din spate, aceștia căzând de îndată la pământ, cu măruntaiele atârând pe afară. Pe alții i-au decapitat: le-au retezat căpățile sau le-au sfărâmat în bucăți.

Pe alții i-au lovit în zona umerilor, smulgându-le apoi brațele din trup. I-au rănit pe unii la coapse, iar pe alții, la gambe. Altor le-au sfârtecat abdomenul, lăsându-le măruntaiele împrăștiate pe jos. Chiar și așa, unii au încercat să fugă, dar intestinele li se târau alături; parcă li se încurcau picioarele în propriile mațe. Indiferent ce cale de scăpare gândeau, nu au avut nicio salvare.

Un alt fragment, o adevărată capodoperă de artă descriptivă a aztecilor, ne arată modul în care îi înfățișau indienii pe „cerbii sau căpriorii” pe care călăreau spaniolii. Motolinía, unul dintre primii misionari, scria că indienii „erau uluiți, când vedeau caii și felul în care spaniolii călăreau pe spinarea

lor”. La rândul lor, indienii prezintă propria descriere, atât de impresionantă, încât amintește de o altă imagine extraordinară a calului, scrisă în ebraică de autorul *Cărții lui Iov*. Iată ce povestesc ei:

„Cerbii” au ieșit în față, purtându-i pe soldați pe spatele lor. Soldații purtau platoșe de bumbac.¹ Duceau în mâini scuturile de piele și lăncile de fier, dar săbiile atârnavă la gâtul „cerbilor”.

Aceste animale poartă clopoței, sunt gătite cu mulți clopoței mici. Când „cerbii” galopează, clopoțeii fac un zgomot puternic, căci sună și reverberează.

Iar „cerbii”, acești „cai”, fornăie și nechează. Asudă foarte mult, sudoarea li se scurge în șiroaie de pe trupuri. Spuma de pe botul lor cade pe pământ. Se revarsă în picături groase, ca și clăbucii de *amole*.²

Fac mult zgomot când fug. Se aude mare zarvă, ca și când ar ploua cu pietre pe pământ.

Apoi, acolo unde și-au lăsat urmele copitelor, pământul este plin de găuri și cicatrice. Se deschide întotdeauna când îl ating copitele lor.

Documentele indigene conțin numeroase scene similare atât de veridice, încât parcă îl invită pe artist să le redea cu pana ori cu pensula. Dar, pentru a înțelege relatarea epică a Conchistei, este important să cunoaștem câte ceva din istoria, geografia și cultura aztecilor. Schița care urmează este limitată,

¹ Tunică de bumbac matlasată, înmuiată în saramură. Spaniolii au adoptat-o de la indieni, deoarece se dovedea, într-un climat foarte călduros, mai bună decât propriile platoșe.

² Numele mai multor plante folosite pentru spălat, pe post de săpun.

în mod firesc, la chestiunile generale, dar va oferi cel puțin contextul în care relatările indigene pot fi mai clar înțelese.

Perioadele culturale ale Mexicului Antic

Măreția pe care o descopereau conchistadorii în capitala aztecă nu a reprezentat, fără îndoială, rezultatul unei singure generații. Era ultima fază a unei lungi evoluții culturale, care începuse cu mult înainte de era creștină. În această scurtă prezentare a culturii Mexicului antic, vom încerca să corelăm diversele etape cu evenimente bine cunoscute din Lumea Veche.

Deși prezența omului pe pământ datează de peste un milion de ani, se pare că primele ființe umane au ajuns pe continentul american abia acum 20 000 de ani. Prezența omului în Valea Mexicului este un fenomen încă și mai recent, deoarece cea mai veche fosilă umană – descoperită la Tepexpan, în apropiere de vestita piramidă de la Teotihuacán – probabil că nu are mai mult de 10 000 de ani¹.

Dezvoltarea unor forme culturale superioare s-a produs mult mai târziu în America decât în Lumea Veche. Egiptul și Mesopotamia au inventat moduri de scriere încă din mileniul al IV-lea î.Hr., dar, în America, în mod particular în Mexic, trebuie să așteptăm până la mijlocul mileniului al II-lea î.Hr. pentru a descoperi primele urme de agricultură practică sistematic și de olărit.

¹ Inițial, osemintele au fost botezate *Bărbatul de la Tepexpan*, însă cercetările ulterioare au demonstrat că era vorba despre o femeie, cu o vârstă cuprinsă între 35 și 45 de ani. Datarea efectivă a stârnit multe controverse: primele rezultate pe bază de carbon radioactiv au indicat 11 000, perioada evidențiată de utilizarea uraniului fiind însă mult mai mică, între 5 000 și 8 000 ani (n. red.).

Cele mai vechi vestigii arhitecturale din Mexic, care indică prezența unor centre ceremoniale, sunt date cu aproximativ 500 de ani înainte de Hristos, într-o perioadă când Lumea Veche ascultase deja cuvintele profeților biblici și când primii filosofi presocratici se făcuseră auziți în Grecia. Poate că cel mai timpuriu ferment cultural important din Mexicul precolumbian s-a manifestat pe coasta Golfului Mexic. Acolo au fost găsite numeroase artefacte extraordinare, precum și cel mai vechi calendar cunoscut până acum. Din lipsa unei denumiri mai bune, autorii au fost numiți olmeci, un cuvânt aztec care însemna „oamenii din regiunea cauciucului”. Într-o perioadă mai târzie, arta, tehnicile și ideile lor religioase au influențat mai multe grupuri care migraseră de pe țărmurile nordice îndepărtate ale Oceanului Pacific. Aceste influențe culturale au avut consecințe importante, răspândite pe o arie largă.

La începutul erei creștine, în timp ce Roma își consolida imperiul și creștinismul începuse să se răspândească în lumea Mediteranei, Mexicul a fost și el martorul apariției unor adevărate imperii. În junglele din America Centrală s-au pus bazele celor mai timpurii cetăți sacre ale mayașilor – Tikal, Uaxactun, Copan și Palenque. Și în regiunea centrală a Mexicului, cam la 50 km nord de capitala modernă, a început să se înalțe marea „cetate a zeilor” – Teotihuacán. Piramidele, palatele, sculpturile, frescele și inscripțiile ei vor deveni o paradigmă și o sursă de inspirație pentru artiștii și artizanii populațiilor care au urmat. Multe dintre inscripțiile și reprezentările sale de zei au fost reproduse în arta și în codexurile aztece din perioada Conchistei. Apogeul culturii maya și al orașului Teotihuacán coincid în timp cu prăbușirea Imperiului Roman.

În secolele al IV-lea și al V-lea, inscripțiile, bazate parțial pe o scriere ideografică, parțial fonetică, au devenit extrem

de numeroase, mai ales în rândurile populației maya. Acestea atestă faptul că respectivele culturi dețineau cunoștințe temeinice privind măsurarea timpului și istoria. Calendarul maya este o dovadă în acest sens, fiind mult mai apropiat de anul astronomic chiar decât calendarul nostru actual și mult mai apropiat decât cel folosit în Europa în aceeași perioadă.

Marile centre rituale de la Teotihuacán și din regiunea maya au început să decadă în secolele al VIII-lea și al IX-lea, fiind, în cele din urmă, părăsite. Cauzele au rămas în cea mai mare parte necunoscute. Unii autori le-au atribuit decăderea sosirii unor noi triburi din nord; rămâne oricum cert că triburile barbare din nord – la fel ca și cele germanice în lumea romană – reprezentau o amenințare constantă la adresa culturilor stabile. În Europa secolului al IX-lea avea loc consolidarea feudalismului; ceva mai târziu, au fost întemeiate noile regate, în cadrul unui mediu cultural compus din elemente greco-romane și barbare. Și în centrul Mexicului a apărut un nou stat, care, din punct de vedere cultural, era tot unul compozit, căci fusese puternic influențat de civilizația Teotihuacán. Acesta era așa-numitul „Imperiu toltec”, compus din oameni din nord care vorbeau tot limba nahuatl, devenită, câteva secole mai târziu, limba aztecilor.

Toltecii s-au stabilit în Tula, la aproximativ 90 km nord-est de Ciudad de México și, sub egida marelui lor erou cultural, Quetzalcoatl, și-au extins treptat civilizația creată la Teotihuacán. Mai multe texte indigene oferă descrieri detaliate ale toltecilor: erau admirabili meșteșugari, adoratori devotați ai zeilor, negustori pricepuți – persoane extraordinare sub toate aspectele. Dobândiseră un asemenea prestigiu, încât, pentru azteci, cuvântul „toltec” a devenit sinonim cu „artist”. Realizările culturale ale toltecilor s-au răspândit cu mult dincolo de propria

cetate, Tula; influența lor a fost resimțită chiar și în peninsula Yucatán, unde a fost în mod clar identificată în centrul religios maya de la Chichén-Itzá. Ca urmare a acestor influențe toltece, populația maya a cunoscut o renaștere culturală majoră.

Dar Tula, la fel ca alte cetăți înainte, a fost, în cele din urmă, abandonată, poate din cauza unor noi invazii dinspre nord. Quetzalcoatl a plecat mai departe, spre est, promițând că, într-o zi, se va întoarce de peste mare. Noii sosiți au adoptat culturile de la Teotihuacán și ale toltecilor și, de-a lungul marelui lac din Valea Mexicului, a apărut astfel o multitudine de orașe-state. Acesta a reprezentat începutul unei alte mari renașteri culturale, aproape contemporană cu Renașterea timpurie din Italia.

În secolul al XIII-lea, două dintre orașele-state au ajuns la o înflorire deosebită. Unul dintre ele, vestitul Culhuacán, era situat pe malul sudic al lacului, în apropiere de locul unde se află astăzi Universitatea din Ciudad de México. Măreția lui era în mare parte rezultatul faptului că mulți dintre locuitori erau de origine toltecă. Celălalt oraș-stat, Azcapotzalco, care astăzi face parte din sectorul nord-estic al capitalei, era un amestec de numeroase și importante grupuri etnice. Locuitorii săi se remarcaseră ca talențați războinici și administratori, astfel încât Azcapotzalco a devenit mult mai puternic decât vecinul său de la sud.

Aztecii și mexicanii erau ultimele din numeroasele triburi nomade care au venit în Valea Mexicului dinspre nord. Au sosit la mijlocul secolului al XIII-lea și au încercat să se stabilească în unul sau altul dintre orașele-state înfloritoare de aici, dar, oriunde își făceau apariția, erau alungați în mod violent, fiind considerați străini indezirabili. Este adevărat că vorbeau aceeași limbă ca și toltecii, dar, altfel, erau aproape total necivilizați. Singura calitate pe care o aduseseră, în afară de limba nahuatl, era o voință de nebiruit.

Valea Mexicului

După o serie întreagă de înfrângeri și de umiliri, aztecii au reușit să se stabilească pe o insulă de pe lac; vechile codice atestă că cetatea lor a fost întemeiată în anul 1325. Ceva mai puțin de un secol mai târziu, oricât ar părea de incredibil, acest trib sărac a reușit să asimileze vechile tradiții culturale și, în același timp, să devină complet independent. Apoi, și-au început cariera de cuceritori, extinzându-și stăpânirea de la Golful Mexic până la țărmul Pacificului, iar, în sud, până în zona Guatemalei de astăzi. Și au realizat toate acestea numai într-un singur secol. Capitala lor a devenit una bogată și puternică, mult mai puternică decât fuseseră vreodată Teotihuacán sau Tula. Templele, palatele și grădinile de aici erau atât de splendide, încât conchistadorii spanioli au rămas cu gura căscată de uimire.

Dar, în aceeași perioadă, Lumea Veche a început să descopere noi teritorii. Navigatorii portughezi au ajuns în Madeira și în Insulele Azore între 1416 și 1432 – primul pas spre descoperirea Lumii Noi. Alți exploratori au traversat Ecuatorul în largul coastelor Africii cam prin 1470, iar, în 1487, Bartolomeo Díaz a ajuns până la Capul Bunei Speranțe. Mai puțin de 10 ani mai târziu, Cristofor Columb a debarcat pe țărmul Americii. Așadar, „explozia” care a extins stăpânirea aztecilor și le-a răspândit cultura pe un teritoriu amplu a fost contemporană cu o altă mișcare expansionistă, iar, aceasta din urmă, dispunând de arme, de tehnici și de tactici superioare, s-a dovedit mult mai puternică. Când Lumea Veche și aztecii s-au întâlnit față în față în Lumea Nouă, în acea zi de noiembrie 1519, atitudinea lor unii față de alții a foarte diferită. Așa cum am spus, aztecii credeau că străinii erau Quetzalcoatl și alți zei care se întorceau de peste mare, în timp ce spaniolii – cu toată uimirea arătată în fața splendorilor din Tenochtitlán – îi considerau pe

azteci niște barbari și nu se gândeau decât cum să le ia bogățiile și să-i oblige să devină creștini și supuși spanioli.

Această confruntare, descrisă în culori foarte vii atât de conchistadori, cât și de autorii nativi localnici, a reprezentat ceva mai mult decât o întâlnire între două popoare în curs de expansiune; a însemnat ciocnirea dintre două culturi radical diferite, între două moduri totalmente opuse de interpretare a existenței. Spania pusese de curând capăt, cu succes, lungilor războaie de recucerire împotriva maurilor și se prezenta, acum, ca fiind cea mai mare putere din Europa. Și statul aztec atinsese un apogeu al dezvoltării sale, iar splendoarea îi era vizibilă atât în capitală, cât și în structura religioasă, socială, economică și politică viguroasă. Pentru a înțelege mai bine pierderea tragică provocată de distrugerea culturii indigene, este necesar să vedem marele oraș așa cum o făceau „zeii”, înainte de a-l face una cu pământul.

Tenochtitlán, metropola aztecă

Începuturile capitalei aztece au fost unele foarte modeste. Orașul a fost întemeiat pe o insulă atât de neprimitoare, încât niciun alt trib nu dorise s-o ocupe. Cronicile indigene descriu dificultățile întâmpinate de azteci până au reușit să ridice câteva colibe amărâte și un mic altar închinat zeității lor supreme, care era Huitzilopochtli. Dar voința lor de neînfrânt a reușit să depășească toate obstacolele. Cu mai puțin de două secole mai târziu, conchistadorul spaniol Bernal Díaz del Castillo credea că minunile pe care le vedea nu puteau să fie decât rezultatul unui vis. Spaniolii fuseseră primiți în cetate ca oaspeți ai lui Motecuhzoma și, câțiva dintre ei, conduși de Cortés, s-au urcat până pe acoperișul plat al piramidei unde era construit templul principal. Au fost întâmpinați de însuși regele, care le-a arătat priveliștea în diferite direcții.